

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.103>

УДК 811.161.2'37'373.2:616.9-036.21/.22

Н. М. КОСТУСЯК, доктор філологічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
вул. Винниченка, 30А, м. Луцьк, 43005
E-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

М. І. НАВАЛЬНА, доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та мовної комунікації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Сухомлинського, 30, м. Київ, 03041
E-mail: mnavalna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>

НЕОСЕМАНТИЗАЦІЯ ЛЕКСЕМ *ШТАМ*, *БУСТЕР* ТА МОВНА АДАПТАЦІЯ НОМІНАЦІЙ КОРОНАВІРУСНИХ ШТАМІВ У СУЧАСНИХ МАСМЕДІА

У статті схарактеризовано назви ковідних штамів, які нині закріплено в медійних текстах. Зазначено, що проникнення цих номінацій в українську лексичну систему зумовлено позамовними чинниками, серед яких — процес швидкої мутації вірусної інфекції. Зіставлення мовного матеріалу, дібраного з видань *День* та *Українська правда* за 2021—2022 рр., і поданого в словнику тлумачення дало змогу констатувати, що номінація *штам* зазнала значеннєвої модифікації: нині її семантичний діапазон пов'язаний із називанням різновидів ковіду. Виявлено, що роль функційного еквівалента цього іменника зрідка виконують лексеми *варіант*, *мутація*, *ковід-мутація*, а назви штамів мають щонайменше дві синонімічних форми вираження: прикметниково-іменникову, у якій закріплено на країні, де вперше зафіксували різновид небезпечної хвороби, й однослівну, утворену на основі літер грецького алфавіту. Номінації другого зразка економніші й слугують засобом упорядкування назв нових штамів. Зосереджено увагу на лексемі *дельтакрон*, яка виникла внаслідок поєднання твірного слова *дельта* з другою частиною лексеми *омікрон* — *-крон*. Наголошено на триванні процесу мовної адаптації, доказом чого слугує кількаваріантне написання назв штамів: латиницею і кирилицею, із великої та малої літер, у лапках і без них. Оскільки називання різновидів коронавірусу ґрунтується на принципі порядковості, то рекомендовано їхні назви вважати загальними й подавати без лапок. Обґрунтовано вживання дефіса у складних номінаціях на зразок *delta-штам*, *омікрон-штам* та його відсутність у сполуках на кшталт *штам delta (дельта)*. Прокоментовано використання назв літер грецького алфавіту в інших дотичних за тематикою складних словах (*бета-тестування*, *бета-версія*) і вказано на активізацію лексем *вакцина*, *вакцинація*, *бустер*, *бустерний*. На основі зіставлення зі словником виявлено, що іменник *бустер* розширив свої семантичні межі.

Ключові слова: лексика, іменник, прикметник, емоційно-експресивне забарвлення

Цитування: Костусяк, Н. М., Навальна, М. І. (2022). Неосемантизація лексем *штам*, *бустер* та мовна адаптація номінацій коронавірусних штамів у сучасних масмедіа. *Українська мова*, 1(81), 103—114. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.103>

1. Вступ

Активні зміни в суспільстві, інноваційні процеси в різних галузях і сферах діяльності, життєві реалії та ін. слугують важливим інформаційним джерелом, що знаходить віддзеркалення в засобах масової комунікації. На цьому тлі динаміку виявляє й український публіцистичний мовопрос-тір, який останнім часом поповнила низка номінацій, переважно створених задля вербалізації нових предметів та дотичних до них дій, процесів чи станів. Супровідна проблема процесу неологізації, переважно пов'язаного із залученням чужомовних одиниць, — правильність графічного оформлення нових слів. Крім того, важливим постає вияв тих змін, яких зазнає лексема, пристосовуючись до нових умов функціонування. Ідеться про розширення чи звуження первинного значення, наявність ознак міжстильових зміщень, здатність мати синонімічні відповідники тощо. Як доводять сучасні газетні тексти, зазначені орієнтири характерні для запозичень — назв штамів ковіду (коронавірусу). Процес швидкої мутації цієї вірусної інфекції — важливий позамовний чинник, що вплинув на активне проникнення в українську лексичну систему нових слів, які номінують різновиди коронавірусу. Зазначені мовні одиниці та їхні синонімічні кореляти поки не знайшли витлумачення в лексикографічних працях, проте в медійних текстах їх активно вживають із різним графічним оформленням, а почасти й у різних за тематикою публікаціях. Вияв значенневих змін, особливостей словотворення, шляхів мовної адаптації та функційно-стилістичної ролі цих одиниць — найважливіші питання, які спонукають лінгвістів до нових наукових досліджень і засвідчують актуальність порушеної проблеми.

2. Концептуальні засади вивчення новітніх запозичень

В українській лінгвістиці теоретичні основи дослідження чужомовних слів глибоко обґрунтував А. О. Білецький (Білецький, 2012). Проблема оновлення семантики лексем, зокрема й запозичених, порушили Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк (Клименко та ін., 2008). Різномасштабна інтерпретація запозичень, акцент на їхньому значенневому діапазоні, причинах проникнення в різножанрові українські тексти, шляхах адаптації, процесах неосемантизації, деривації, кодифікації, особливостях функціонування представлені в низці праць, що з'явилися впродовж минулого року (Костюк, 2021; Личук та ін., 2021; Молоткіна та ін., 2021; Цигвінцева, 2021). Зазначені дослідження хоча й акумулюють важливі відомості про чужомовні слова, проте через безперервний процес проникнення іншомовних одиниць не охоплюють опису абсолютно всіх номінацій аналізованого різновиду, зокрема й назв штамів коронавірусу. Опосередковано до порушеної проблеми виявляє стосунок стаття Ю. Стодолінської, присвячена мультимодальній інтерпретації американського університетського дискурсу. У ній зосереджено увагу на структурі, змісті, ролі та специфіці текстів, що з'явилися на сайтах університетів упродовж пандемії, пов'язаної з ковідом (Stodolinska, 2021). Серед дотичних

за тематикою напрацювань перебуває праця *Functional-semantic and derivative signs of nominations of Covid and its synonymic correspondents in the latest media discourse*, у якій на основі реченневих конструкцій, дібраних із новітньої медіапубліцистики, визначено функційно-семантичний потенціал інтернаціональної аббревіатури *COVID-19*, а також оформлених кирилицею її семантичних варіантів *ковід* та *коронавірус*, зосереджено увагу на вторинних номінаціях, наділених негативнооцінним забарвленням та пов'язаних із декодуванням інформації, схарактеризовано утворені на їхній основі неодеривати (юкстапозити та суфіксальні й префіксальні новотвори), яким притаманна широка сфера використання та почасти графічна варіантність. Водночас назви коронавірусних штамів тут представлені фрагментарно, головню в контексті відповідності / невідповідності нормам сучасної української літературної мови (Kostusiak et al., 2021). З огляду на це вказані номінації, що останнім часом з'явилися на шпальтах українських газет, потребують поглибленого опрацювання. Видається необхідним визначення їхньої семантичної спеціалізації, опис функційних еквівалентів та розгляд у контексті кодифікації. Усе це засвідчує актуальність порушеної теми.

Мета статті — комплексно схарактеризувати номінації штамів ковіду, проаналізувати їх в аспекті синонімії, морфологічної своєрідності, деструктивності та кореляції з випрацьованими правописними нормами. Об'єктивність аналізу забезпечить джерельна база, дібрана з двох нині найпопулярніших періодичних видань, яким довіряє український споживач інформації, — газет *День* та *Українська правда* за 2021–2022 рр.

3. Чинники активізації та особливості вживання лексеми *штам* і її семантичних еквівалентів

Спричинена ковідом пандемія змінила світ XXI ст., кинувши йому виклик. Цілком закономірно на це миттєво зреагувала преса, щодня вміщуючи на шпальтах газет шквал різноматичної інформації. Отже, з упевненістю можемо говорити, що вірусна хвороба стала вагомим позамовним чинником, який у поєднанні з внутрішніми факторами послугував передумовою активізації в українській мові низки запозичень, серед яких номінація *штам*. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* фіксує таке значення лексеми: «У мікробіології — чиста культура мікроорганізмів, виділена з якого-небудь середовища, яка використовується для виготовлення вакцин і сироваток» (ВТССУМ, с. 1631). Аналізуючи особливості вживання вказаного слова в періодичних виданнях, можемо стверджувати, що воно дещо змінило свій значеннєвий діапазон. Нині лексему *штам* використовують для називання різновидів, модифікацій ковіду. У газетах *День* та *Українська правда* разом із нею функціують граматично підпорядковані номінації — офіційні назви *COVID-19* (*Covid-19*), *COVID*, утворені з англійської сполуки *COronaVirus Disease*, та семантично еквівалентні, оформлені кирилицею лексеми *ковід*, *ковід-19* та *коронавірус*, напр.: *Появу нових штамів COVID-19 провокує низький*

рівень вакцинації — ВООЗ (заг.) (Д, 07.01.2022); Провідні наукові центри та кампанії з виробництва ліків нині терміново розробляють вакцини й пігулки, що діятимуть проти нових штамів ковіду... (Д, 23.12.2021); ВООЗ: Нові штами коронавірусу можуть бути ще більш заразними (заг.) (Д, 23.01.2022). Як засвідчує корпус дослідницького матеріалу, ужита без назви варіанта вірусу лексема *штам* зазвичай поєднується з атрибутивними одиницями на зразок *новий, нововиявлений, заразний, смертоносний*, які виконують специфічну медійну функцію — вплинути на масового споживача інформації. Наприклад: *Новий штам коронавірусу викликає занепокоєння, але панікувати не слід* (Д, 29.11.2021); *Водночас міністр охорони здоров'я Кіпру уточнив, що більше деталей про нововиявлений штам буде оприлюднено на прес-конференції наступного тижня* (УП, 08.01.2022); *...більш заразний штам коронавірусу COVID-19, який виник у Великобританії, може стати основним типом цього вірусу в США до березня 2021 року* (УП, 16.01.2022); *По-перше, є підстави вважати, що в результаті мутацій з'явилися менш смертоносні штами коронавірусу...* (Д, 23.12.2021). Звісно, з-поміж указаних значно більше емоційно-експресивне й негативнооцінене навантаження виявляють прикметники *заразний і смертоносний*, проте в останній реченнєвій побудові цей змістовий діапазон дещо модифікований, чому сприяє вживання слова *менш*.

У газетах *День і Українська правда* роль функційного еквівалента номінації *штам* зрідка виконують лексеми *варіант, мутація, ковід-мутація*, напр.: *Нагадаємо, раніше вчені з Британії попередили про появу нового варіанта коронавірусу, який може бути небезпечніше всіх відомих штамів* (Д, 25.11.2021); *Британські вчені виявили новий варіант Covid, ще більш небезпечний, ніж попередні, і стійкий до вакцин, проте який не є дуже поширеним* (УП, 25.11.2021); *Новий варіант коронавірусу був виявлений у 35 пацієнтів в лікарні баварського міста Гарміш-Партенкірхен на півдні Німеччини в понеділок. Нова мутація відрізняється від варіантів, виявлених раніше у ПАР і Великій Британії* (Д, 19.01.2021); *Україну очікують ще складніші випробування через «південноафриканську» мутацію коронавірусної хвороби* (УП, 02.04.2021); *Вчені виявили нову ковід-мутацію, яку назвали «Дельтакрон»* (заг.) (УП, 08.01.2022).

4. Номінації коронавірусних штамів у контексті синонімії та мовної адаптації

Із часом коронавірус, на жаль, не стихає наступу, продукуючи нові різновиди й відповідно нові номінації. У досліджуваних текстах трапляються назви штамів, які мають щонайменше дві синонімічних форми вираження. Одна з них — прикметниково-іменникова сполука, атрибутивний компонент якої вказує на країну, де вперше зафіксували різновид небезпечної хвороби: *Німеччина тимчасово заборонила в'їзд з Британії, крім окремих категорій мандрівників, побоюючись поширення індійського штаму коронавірусу* (УП, 23.05.2021); *...останнім часом зростають побоювання з приводу поширення індійського штаму коронавірусу* (УП, 23.05.2021);

В Австралії підтвердили 13 випадків південноафриканського штаму COVID-19 (Д, 04.12.2021); В Інституті відзначили, що індійський штамп, і його мутовані варіанти мають дуже високий рівень зараження в порівнянні з уханським штамом і британським «Альфа» (Д, 24.11.2021); У Британії виявили новий штамп COVID-19 — філіппінський (УП, 17.03.2021). Увіраженням того, що пов'язана з країною виникнення назва вірусу умовна, слугує вживання поряд із нею сполуки так званій, а також її оформлення в лапках. Крім того, використання лапок указує на контекстуальну «незвичність» функціонування прикметника в засобах масової комунікації, напр.: *Міністр охорони здоров'я Максим Степанов заявив, що мутований різновид коронавірусу, так званій «британський» штамп, вже є по всій країні* (УП, 20.03.2021); *Так званій «британський» штамп коронавірусу спричинив найвищі показники смертності та зараження в Україні, проте в країні вже виявили ще агресивнішу мутацію захворювання* (УП, 02.04.2021); *«Індійський» штамп COVID-19 викликає занепокоєння на глобальному рівні* (Д, 11.05.2021); *Радуцький підтвердив, що «південноафриканський» штамп вже зареєстрований у двох регіонах України, «британський» — у всіх захворюваннях* (УП, 02.04.2021). Спостереження за мовним оформленням прикметниково-іменникових сполук аналізованого різновиду впродовж 2021 і початку 2022 рр. дає змогу констатувати, що нині в газетних публікаціях домінує написання атрибутивних компонентів без лапок, хоч раніше їх часто брали в лапки.

Повну семантичну ідентичність із зазначеними прикметниково-іменниковими сполуками виявляють рекомендовані ВООЗ назви штамів коронавірусної інфекції, утворені на основі літер грецького алфавіту. Такі номінації економніші, а також вони слугують засобом упорядкування назв нових штамів, що швидко поширюються у світі, і, на переконання представників ВООЗ, не дискримінують країни, із якою пов'язують ту чи ту мутацію. Подекуди журналісти вдаються до пояснення маркування штамів: *Зазначимо, що ВООЗ використовує літери грецького алфавіту тільки для ключових варіантів SARS-CoV-2 — вірусу, що викликає COVID-19* (Д, 26.11.2021); *У ВООЗ назвали новий штамп коронавірусу грецькою літерою «Омікрон»* (Д, 26.11.2021). Цікавий коментар про виникнення номінації *омікрон* подають медійники на одному з інформаційних сайтів: «Всесвітня організація охорони здоров'я позначила новий штамп вірусу грецькою буквою “Омікрон”, пропустивши, до речі, свідомо дві букви грецького алфавіту. Передостанній виявлений штамп коронавірусу називався “ню”. Після цієї грецької літери йдуть “ню” і “ксі”, а потім — “омікрон”. У ВООЗ пояснили, що вирішили пропустити “ню” тому, що люди могли переплутати цю назву зі словом “new”. Що стосується “ксі” (Xi), так пишуть поширене прізвище в Китаї, зокрема, так звать голову Компартії Китаю Сі Цзіньпіна (Xi Jinping). У ВООЗ вважають, що назви хвороб не повинні нікого ображати» (<https://susplne.media>, 28.11.2021).

Попри ідентичне змістове наповнення (пор.: британський штамп — альфа, південноафриканський штамп — бета, бразильський штамп — гамма,

індійський штаб — дельта й каппа та ін.), у газетних текстах 2021 — початку 2022 рр. нове, пов'язане з грецькими літерами маркування переважає, напр.: *...при зараженні варіантом Delta кількість вірусу у дихальних шляхах в 10 разів вища, ніж у людей, інфікованих варіантом Alpha, який також дуже заразний* (УП, 30.08.2021); *За даними даних, зібраних у Британії, штаб «Дельта» удвічі частіше призводить до госпіталізації, аніж штаб «Альфа»* (УП, 28.08.2021); *Нагадаємо, вчені розкрили подробиці варіанту COVID-19 «Дельта Плюс»* (УП, 21.10.2021); *Omicron розмножується в бронхах у 70 разів швидше за Delta...* (УП, 16.12.2021); *Штаб «Дельта» на сьогодні зареєстрували в 185 країнах світу. Також Керхове відзначила, що організація фіксує ще п'ять штабів вірусу, які викликають інтерес. Утім, вона перелічила лише три з них — «Йота», «Ета» і «Каппа»* (УП, 22.09.2021); *За тиждень з 3 до 9 січня у світі виявили рекордний приріст нових випадків коронавірусу у зв'язку з поширенням штабу «омікрон»* (Д, 12.01.2022). Зрідка задля того, аби зробити інформацію доступнішою та водночас нагадати, де вперше виявили штаб, журналісти подають обидві назви штабу: *Влада України готується до спалаху COVID через штаб коронавірусу «Дельта» (індійського)* (УП, 14.07.2021).

Спостереження над корпусом дослідницького матеріалу переконливо свідчить, що більшість назв штабів подолали початкові етапи мовної адаптації, доказом чого вважаємо їхнє переважне написання кирилицею та змінюваність відповідно до чинних норм, пор.: *«Хоча «Омікрон» видається менш агресивним у порівнянні з «Дельтою», особливо для вакцинованих осіб, це не означає, що його слід вважати легкою формою», — заявив Гебреєсус* (Д, 07.01.2022); *Уперше «Дельту Плюс» виявили у Великій Британії і визнали найбільш заразним з усіх варіантів коронавірусу* (УП, 24.11.2021). Частіше графічну варіантність демонструють неонімації, які виникли відносно недавно, зокрема омікрон, пор.: *Борис Джонсон заявив, що бустерна доза вакцини захищає від штабу Omicron...* (Д, 30.11.2021); *Ляшко розповів, що відомо про новий covid-штаб «Омікрон»* (Д, 16.08.2021); *Іран повідомляє про перші смерті від штабу «омікрон»* (УП, 16.01.2022). Проте наявність кількох формальних різновидів не заперечує того, що написана кирилицею лексема омікрон поступово повністю адаптується до української мови. У медіатекстах її також використовують як змінювану: *За словами очільника ВООЗ, хоча вакцини першого покоління є менш ефективними проти «Омікрону», людям все одно слід вакцинуватися, аби запобігти летальним випадкам* (Д, 07.01.2022).

Особливого коментаря потребує номінація нового штабу, про який заговорили на початку 2022 р., — дельтакрон: *На Кіпрі вчені виявили новий штаб коронавірусу, який є гібридом штабу «Дельта» та швидко поширюваного нині «Омікрону». «Дельтакрон» вже ідентифікували на Кіпрі у 25 пацієнтів з ковідом, з них 11 потрапили до лікарні, а 14 проходять лікування амбулаторно* (УП, 08.01.2022); *«Дельтакрон» може бути здатним поширитися й витіснити «Омікрон»* (УП, 08.01.2022). Ця лексема дещо порушує традиції називання штабів літерами грецького алфавіту. На нашу

думку, приписування новому ковідному різновиду ознак двох уже виявлених мутацій (ідеться про дельту та омікрон) послугувало підґрунтям для творення складної мовної одиниці *дельтакрон*, яка виникла внаслідок поєднання твірного слова *дельта* та другої частини лексеми *омікрон* — *-крон*. Окрім написаної кирилицею номінації, натрапляємо на її оформлення латиницею: *...Deltacron має генетичне походження варіанту Delta разом з деякими мутаціями Omicron* (УП, 22.06.2021).

У пресі поряд із назвами штамів зрідка використовують іменник *хвиля*, що виконує роль своєрідного стилістичного ресурсу з яскраво вираженою прагматичною роллю. У реченні *Секретар РНБО прогнозує хвилю «Омікрону» в лютому* (Д, 13.12.2021) виділена сполука програмує на негативну оцінку, сприяє пожвавленню інформації та виконує функцію впливу на читача.

Про тривання процесу мовної адаптації назв штамів коронавірусу засвідчує їхнє кількаваріантне написання: графічне оформлення латиницею та кирилицею, із великої та малої літер, у лапках і без них, напр.: *Штам Alpha зафіксували в 193 країнах і територіях, а Beta — у 141 країні і території, варіант Gamma — у 91* (Д, 01.09.2021); *G7 про Omicron: Найсерйозніша загроза охороні здоров'я у світі* (заг.) (УП, 17.12.2021); *21 червня індійський штат Махараштра повідомив про 20 випадків інфікування новим різновидом штаму коронавірусу, який отримав назву Delta-plus* (УП, 16.12.2021); *Несправедливе поширення вакцин вбиває людей та робочі місця, воно підважує глобальне економічне відновлення. «Альфа», «Бета», «Дельта», «Гамма» та «Омікрон» частково це демонструють, тому що низькими рівнями вакцинації ми створили ідеальні умови для появи нових варіантів вірусу* (Д, 07.01.2022); *«Йота» не викликає серйозного захворювання* (Д, 11.08.2021); *Що стосується інших варіантів вірусу, що викликають занепокоєння, то варіант «альфа», вперше зафіксований у Великій Британії, зареєстрований на 180 територіях — на шість більше, ніж минулого тижня; спочатку виявлений у Південній Африці тип «бета» — на 130 територіях (зростання на сім), а вперше зафіксований у Бразилії штат «гамма» — на 78 територіях (на три більше)* (Д, 21.07.2021); *Штам «дельта» COVID-19, як очікується, стане основним типом цього вірусу у світі протягом наступних місяців* (Д, 21.07.2021); *Втома, нежить, біль: які симптоми у COVID-штаму Омикрон?* (заг.) (УП, 18.01.2022). Різноманіття мовних варіантів почасти простежуємо навіть в одній статті: *В Україні поки не зафіксували випадків захворювання на нову мутацію штаму «Дельта», яку виявили у Великій Британії і яка вважається ще більш заразною* (УП, 22.10.2021); *За підсумками проведеної роботи, станом на сьогодні, практично 100% зразків, які були протестовані на національному рівні, відносяться саме до штаму «дельта»* (УП, 22.10.2021). Така графічна варіантність свідчить про потребу випрацювання чітких і виважених рекомендацій, спрямованих на послідовне вноормування аналізованих новітніх запозичень. У новому виданні *Українського правопису* безпосередньо про штами вірусу не йдеться, проте зацентровано на написанні назв літер грецького алфавіту

в контексті астрономічних назв. За рекомендацією науковців, порядкові позначення яскравості світил (*альфа*, *бета*, *гамма* тощо) треба писати з малої літери (УПр, с. 80). З огляду на те, що такий самий принцип порядковості застосовано до називання різновидів коронавірусу, вважаємо лексеми на зразок *альфа*, *бета*, *дельта* загальними, оформлення яких має бути без лапок.

Принагідно прокоментуємо написання деяких складних номінацій із дефісом: *Delta-штам коронавірусу поширився щонайменше на 174 країни* (Д, 08.09.2021); *Якщо влітку в нас не було жодної хворої людини, то з появою дельта-штаму маємо таку тенденцію* (Д, 27.10.2021); *Однак поряд зі зниженням смертності від коронавірусу у світі за останні тижні 2021 року спостерігається різке зростання захворюваності у зв'язку з поширенням агресивнішого омікрон-штаму* (Д, 23.12.2021). Їхнє освоєння варто пов'язати з близькими за семантикою та структурними ознаками словами іншомовного походження, правильне написання яких обґрунтоване в *Українському правописі*. Уживання дефіса в складних номінаціях на зразок *delta-штам*, *дельта-штам*, *омікрон-штам* подібно до інших загальних іншомовних назв (*альфа-промені*, *бета-розпад*, *дельта-функція* та ін.) не суперечать нормам, оскільки родова назва перебуває в постпозиції щодо видової, маркованої буквами грецького алфавіту (УПр, с. 53). Закономірно вважаємо відсутність дефіса в сполуках на кшталт *штам delta*, позаяк тут «означальний іменник є видовою назвою до першого іменника — родової назви» (УПр, с. 55).

Зазначимо, що використання назв літер грецького алфавіту простежуємо в складних словах *бета-тестування*, *бета-версія*, які закріплено в другій половині 2021 р. у зв'язку з наданою українцям можливістю випробувати спеціальне програмне забезпечення. За його допомогою в мобільні телефони чи інші гаджети такого зразка завантажують різні документи, зокрема й сертифікати на підтвердження отриманих однієї, двох чи трьох доз вакцини, а також подають заявку для одержання за повне щеплення грошової винагороди, напр.: *У Міністерстві цифрової трансформації повідомили про початок бета-тестування «ковідних сертифікатів» у додатку «Дія»* (УП, 30.06.2021); *Віце-прем'єр також нагадав, що міністерство запрошує всіх користувачів на відкрите бета-тестування послуги. Старт тестування — з 13 грудня* (Д, 10.12.2021); *Стартувала бета-версія «єПідтримки» для виплати тисячі гривень вакцинованим громадянам* (Д, 13.12.2021).

5. Вплив позамовних чинників на активізацію лексем *вакцина*, *вакцинація*, *бустер*, *бустерний*

Нині увага світу прикута до того, що дасть змогу запобігти інфікуванню, розвитку важких форм перебігу хвороби та сприятиме повній нейтралізації вірусу. Передусім усіх закликають до вакцинації як поки єдиного шляху для досягнення спільної мети. У зв'язку з цим публіцистичні тексти рясніють словами *вакцина*, *вакцинація*, *перша доза*, *друга доза*, а останнім

часом — *бустер*, *бустерна доза*, *бустерна вакцинація*, *бустерне щеплення*, напр.: *Pfizer планує підготувати вакцину від «омікрону» до весни, а Moderna — спеціальний бустер до осені* (заг.) (Д, 10.01.2022); *Близько 10 тисяч жителів Києва отримали бустерну дозу COVID-вакцини* (Д, 13.01.2022); *Глава ВООЗ засудив бустерну вакцинацію і щеплення дітей від COVID* (Д, 12.11.2021); *За словами Кузіна, наразі ведеться робота над рекомендацією бустерної вакцинації для людей з хронічними захворюваннями...* (Д, 21.11.2021); *Питання лише в тому, чи всім охочим провести бодай «бустерне» щеплення вистачить на це вакцини, якщо зважати на мізерний рівень вакцинації у бідних країнах, від яких теж залежить чимало — адже заражені персонажі з цих країн сотнями потрапляють до Європи та Північної Америки...* (Д, 23.12.2021); *Регулюючий орган Великобританії дозволив використання препаратів Pfizer і AstraZeneca як бустерні щеплення* (Д, 09.09.2021). У Великому тлумачному словнику сучасної української мови *бустер* розтлумачено як «допоміжний пристрій, що тимчасово збільшує силу або швидкість основного механізму або агрегату» (ВТССУМ, с. 68). Натомість у джерельній базі цей іменник розширює свої семантичні межі, позначаючи додаткову третю (подекуди йдеться навіть про четверту) дозу вакцини: *...а тим часом майже всюди у розвинених країнах розпочали масове щеплення т. зв. «бустерною», тобто третьою дозою вакцини, причому західні фахівці рекомендують скоротити до трьох місяців інтервал між другою та третьою вакцинацією* (Д, 23.12.2021). Іменники саме з таким лексичним значенням слугують дериваційною базою для творення атрибута *бустерний* за допомогою продуктивного суфікса *-н-*.

6. Висновки

Медіапубліцистика 2021 — початку 2022 рр. засвідчує активізацію запозичених лексем, вагомим позамовним чинником уживання яких став процес швидкої мутації вірусної інфекції. Зіставлення мовного матеріалу, дібраного з видань *День* та *Українська правда* за 2021–2022 рр., і поданого в словнику тлумачення засвідчило, що номінація *штам* зазнала значеннєвої модифікації: нині її семантичний діапазон пов'язаний із називанням різновидів ковіду. Роль функційного еквівалента цього іменника зрідка виконують лексеми *варіант*, *мутація*, *ковід-мутація*, а назви штамів мають щонайменше дві синонімічних форми вираження: прикметниково-іменникову, у якій зацентровано на країні, де вперше зафіксували різновид небезпечної хвороби, й однослівну, утворену на основі літер грецького алфавіту та в досліджуваних медійних текстах оформлену латиницею чи кирилицею. Номінації другого зразка, серед яких і лексема *дельтакрон*, що виникла внаслідок поєднання твірного слова *дельта* з другою частиною назви *омікрон* — *-крон*, економніші й слугують засобом упорядкування назв нових штамів. Вони зазнали не тільки фонетичного, а й морфологічного пристосування до сучасних мовних норм. Графічна варіантність аналізованих запозичень указує на тривання процесу їхнього освоєння в українській мові. Оскільки називання різновидів коронавірусу

ґрунтується на принципі порядковості, то доречно їхні назви вважати загальними й подавати без лапок. Уживання дефіса в складних номінаціях на зразок *delta-штам*, *омікрон-штам* та його відсутність у сполуках на кшталт *штам delta (дельта)* цілком обґрунтоване й відповідає сучасним нормам української мови. Назви літер грецького алфавіту трапляються в інших дотичних за тематикою складних словах (*бета-тестування*, *бета-версія*), а також останнім часом активізовано лексеми *вакцина*, *вакцинація*, *бустер*, *бустерний*, серед яких іменник *бустер* розширив свої семантичні межі.

У перспективі важливим постає дослідження динамічних явищ у межах інших тематичних груп слів, дотичних до ковідної інфекції та засвідчених у статтях українського медійного простору.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ВТССУМ — Бусел, В. Т. (ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ — Ірпінь: Перун.
- Д — *День: щоденна всеукраїнська газета*. (2021–2022). <https://day.kyiv.ua/uk>
- УП — *Українська правда: інтернет-газета*. (2021–2022). <https://www.pravda.com.ua>
- УПр — *Український правопис*. (2019). Київ: Наукова думка.

ЛІТЕРАТУРА

- Білецький, А. О. (2012). *Вибрані праці*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А., & Кислюк, Л. П. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kyuliuk_Larysa/Dynamichni_protsezy_v_suchasnomu_ukrainskomu_leksykoni.pdf
- Костюк, Ю. М. (2021). *Суспільно-політичний неолексикон української інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах* [дис. доктора філософії, ТНПУ імені Володимира Гнатюка]. ТНПУ імені Володимира Гнатюка. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23493/1/Dis_Kostjuk.pdf
- Личук, М., Навальна, М., & Молоткіна, Ю. (2021). *Динаміка запозичень в українській мові початку ХХІ століття*. Київ: Видавництво КОМПРИНТ.
- Молоткіна, Ю., Костусяк, Н., & Навальна, М. (2021). Іншомовна термінологічна лексика інформаційних технологій в українських інтернет-виданнях. *Волинь філологічна: текст і контекст. Проблеми інтерпретації тексту*, 31, 187–204. <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/967>
- Цигвінцева, Ю. О. (2021). *Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики* [дис. доктора філософії, Інститут української мови НАН України]. Інститут української мови НАН України. https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dysertatsiya_TSygvintseva.pdf
- Kostusiak, N., Navalna, M., Levchenko, T., Grozian, N., Prymachok, O., & Prudnykova, T. (2021). Functional-semantic and derivative signs of nominations of covid and its synonymic correspondents in the latest media discourse. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 11, 2, XXI, 191–196. <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf>
- Stodolinska, Y. (2021). American University Discourse in the COVID-19 Pandemic: Multimodal Aspect. *Cognitive Studies / tudes cognitive*, 21, 1–17. <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/cs-ec/article/view/c.2488>; <https://doi.org/10.11649/c.2488>

Статтю отримано 16.02.2022

Статтю схвалено 27.03.2022

LEGEND

- VTSSUM — Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoï ukrains'koï movy*. Kyiv–Irpin: Perun (in Ukrainian).
- D — *Den'. Shchodenna Vseukrains'ka Hazeta*. (2021–2022). <https://day.kyiv.ua/uk> (in Ukrainian).
- UP — *Ukrains'ka Pravda. Internet-Hazeta*. (2021–2022). <https://www.pravda.com.ua> (in Ukrainian).
- UPr — *Ukrains'kyi pravopys*. (2019). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

REFERENCES

- Bilets'kyi, A. O. (2012). *Vybrani pratsi*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian & Russian).
- Klymenko, N. F., Karpilovs'ka, Ie. A., & Kysliuk, L. P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrains'komu leksykoni*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kysliuk_Larysa/Dynamichni_protsesy_v_suchasnomu_ukrainskomu_leksykoni.pdf (in Ukrainian).
- Kostusiak, N., Navalna, M., Levchenko, T., Grozian, N., Prymachok, O., & Prudnykova, T. (2021). Functional-Semantic and derivative signs of nominations of COVID and its synonymic correspondents in the latest media discourse. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 11(2), 191–196. <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/PDF/110221.pdf> (in English).
- Kostiuk, Iu. M. (2021). *Suspil'no-Politychnyi neoleksykon ukrains'koï internet-komunikatsii u formal'no-semantychnomu ta sotsionormatyvnomu aspektakh* [Dissertation summary for the Doctor of Philological Sciences degree, TNPU imeni Volodymyra Hnatiuka]. Chtyvo. https://chtyvo.org.ua/authors/Kostiuk_Yuliia/Suspilno-politychnyi_neoleksykon_ukrainskoi_internet-komunikatsii_u_formalno-semantychnomu_ta_sotsio/ (in Ukrainian).
- Lychuk, M., Naval'na, M., & Molotkina, Iu. (2021). *Dynamika zapozychen' v ukrains'kii movi pochatku XXI stolittia*. Kyiv: Vydavnytstvo KOMPRYNT (in Ukrainian).
- Molotkina, Iu., Kostusiak, N., & Naval'na, M. (2021). Inshomovna terminolohichna leksyka informatsiinykh tekhnolohii v ukrains'kykh internet-vydanniakh. *Volyn' Filolohichna: Tekst i Kontekst. Problemy Interpretatsii Tekstu*, 31, 187–204. <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/967> (in Ukrainian).
- Tsyhvintseva, Iu. O. (2021). *Dzherela ta sposoby neosemantyzatsii suchasnoï ukrains'koï leksyky* [Dissertation summary for the Doctor of Philological Sciences degree, Instytut ukrains'koï movy NAN Ukraïny]. NASU. https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dysertatsiya_TSygvintseva.pdf (in Ukrainian).
- Stodolinska, Y. (2021). American University Discourse in the COVID-19 Pandemic: Multimodal Aspect. *Cognitive Studies / Études cognitive*, 21, 1–17. <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/cs-ec/article/view/c.2488>; <https://doi.org/10.11649/c.2488> (in English).

Received 16.02.2022

Accepted 27.03.2022

Nataliia Kostusiak, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Head and Professor of the Department of Ukrainian Language,
Lesya Ukrainka Volyn National University
13 Volia Ave, Lutsk 43025, Ukraine
E-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

Maryna Naval'na, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Professor in the Department of Journalism and Language Communication,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15 Heroï Oborony St., Kyiv 03041, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>

NEOSEMANTIZATION OF THE LEXEMES *ŠTAM* AND *BUSTER* AND LANGUAGE ADAPTATION OF THE NOMINATIONS OF CORONAVIRUS VARIANTS IN MODERN MASS MEDIA

This article offers a description of the names of COVID-19 variants as used in nowadays media texts. A contrastive analysis of the linguistic data collected from the *Den'* and *Ukrains'ka Pravda* issues of 2021–2022 and the dictionary show that the nomination *štam* 'strain, variant' has undergone a significant modification so that its semantic range accounts for the naming of COVID-19 variants. This lexeme is often used along with grammatically subordinated nouns *kovid* 'COVID' and *koronavirus* 'coronavirus' and modifiers such as *novyj* 'new', *novovyjvlenyj* 'newly discovered', *zaraznyj* 'contagious', and *smertonosnyj* 'fatal' having a powerful effect on a consumer of mass media content. The role of the functional equivalent of the noun *štam* is rarely performed by the lexemes *variant* 'variant', *mutatsija* 'mutation', and *kovid-mutatsija* 'COVID mutation', and the respective expressions show at least two synonymous forms, which are an adjective-noun form as associated with the country where the COVID-19 was first discovered and one-word form as based on the Greek letter. The paper also highlights the lexeme *del'takron* 'Deltacron'.

The ongoing process of the linguistic adaptation of the 'variant' names is reflected in the multi-variant spelling of these names. Some compound nouns point out to the use of hyphens, e.g., *del'ta-štam* 'Delta variant' and *omicron-štam* 'Omicron variant', whereas others do not, e.g., *štam del'ta*. The author discusses the use of the names with the letters of the Greek alphabet in other compound nouns like *beta-testuvannja* 'beta-testing' and the activation of the lexical items *vaktsyna* 'vaccine', *vaktsynatsija* 'vaccination', and *buster* 'booster'.

Keywords: lexicon, noun, adjective, emotionally expressive vocabulary